

HALINA GÓRAL

Katedra Hodowli Roślin i Nasiennictwa
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Męska płodność pszenżyta ozimego w zależności od rodzaju cytoplazmy i formy ojcowskiej*

Male fertility of winter triticale depending on the cytoplasm and male parent

W latach 2008–2012 otrzymano i oceniono pod względem męskiej płodności cztery grupy mieszańców pszenżyta ozimego: 16 mieszańców F_1 pochodzących z krzyżowania 8 męskosterylnych linii z cytoplazmą *T. timopheevi* z 2 odmianami, 36 mieszańców F_1 z krzyżowania 4 linii, każda w innej cytoplazmie (*T. timopheevi*, *Pampa*, *Ae. sharonensis* i *Ae. ventricosa*) z 9 odmianami, 21 mieszańców (pokolenia F_1 – BC_4) 7 linii w trzech cytoplazmach (*T. timopheevi*, *Pampa*, *Ae. sharonensis*) oraz 55 mieszańców F_1 – BC_3 w cytoplazmie *Ae. ovata*. Mieszańce wykazywały różny stopień męskiej płodności. Indeks restoracji wynosił od 0 do 100% w zależności od linii matecznej, rodzaju cytoplazmy i genotypu ojcowskiego. W każdej grupie mieszańców z cytoplazmą *T. timopheevi*, *Pampa*, *Ae. sharonensis* i *Ae. ventricosa* występowała interakcja matki $\times$ ojcowie. Wszystkie mieszańce z cytoplazmą *Ae. ovata* były męskosterylne. Otrzymany materiał umożliwia wytworzenie odrębnych od cms-*T. timopheevi* systemów cytoplazmatyczno-genowej męskiej sterility z udziałem cytoplazm *Ae. sharonensis* i *Pampa*.

Słowa kluczowe: męska płodność, obce cytoplazmy, pszenżyto ozime

In 2008–2012 four groups of winter triticale hybrids were obtained and evaluated for male fertility: 16 F_1 hybrids obtained from crossing 8 male sterile lines having *T. timopheevi* cytoplasm with 2 cultivars, 36 F_1 hybrids from crossing 4 lines, each with a different cytoplasm (*T. timopheevi*, *Pampa*, *Ae. sharonensis*, and *Ae. ventricosa*) with 9 cultivars, 21 hybrids (F_1 to BC_4 generations) of 7 lines with three cytoplasm (*T. timopheevi*, *Pampa*, *Ae. sharonensis*) and 55 hybrids F_1 – BC_3 with *Ae. ovata* cytoplasm. The hybrids displayed various male fertility level. The restoration index was from zero to 100% depending on the maternal line, the cytoplasm and the male parent genotype. In each group of hybrids with *T. timopheevi*, *Pampa*, *Ae. sharonensis* and *Ae. ventricosa* cytoplasm an interaction of female $\times$ male parent was found. All the hybrids with *Ae. ovata* cytoplasm were male sterile. The plant material obtained in these studies makes it possible to develop male sterility systems with *Ae. sharonensis* and *Pampa* cytoplasm, different from that with *T. timopheevi* cytoplasm.

Key words: alien cytoplasm, male fertility, winter triticale

---

* Wyniki badań zrealizowane w ramach tematu DS 3129/KHRiN/2008–2012 zostały sfinansowane z dotacji na naukę przyznanej przez MNiSW.

WSTĘP

Brak w pełni funkcjonalnego systemu cytoplazmatyczno-genowej męskiej sterility, niezbędnego w hodowli odmian mieszańcowych pszenżyta, jest obecnie głównym czynnikiem ograniczającym wykorzystanie zjawiska heterozji. W badaniach największą uwagę skupiono dotychczas na sterylizującej pyłek cytoplazmie *T. timopheevi*. System cms-*T. timopheevi* charakteryzuje się małą frekwencją genotypów dopełniających w polskich materiałach (Góral i Spiss, 2005; Góral in., 2007), niestabilnych w różnych środowiskach (Nalepa, 2003; Góral i in., 2006) przy częstej, ale niepełnej restoracji (Góral i in., 2007). Meksykańskie materiały pszenżyta jarego zawierają więcej, bo kilkanaście procent genotypów dopełniających i restorujących dla systemu cms-*T. timopheevi* (Ammar i in., 2006). System cms-*Ae. sharonensis*, odrębny od cms-*T. timopheevi*, charakteryzuje duża frekwencja stabilnych dopełniaczy i bardzo mała frekwencja restorerów (Nalepa, 2003). System cms-*Pampa*, wprowadzony do pszenżyta z żyta cechuje większa częstość dopełniania niż restoracji u pszenżyta tetraploidalnego w porównaniu z heksaploidalnym (Łapiński, 2005). Wobec niedoskonałości i ograniczeń wykorzystania istniejących źródeł cytoplazmatyczno-genowej męskiej sterility w hodowli odmian mieszańcowych pszenżyta konieczne jest badanie innych obcych cytoplazm pod względem efektu sterylizacji pyłku pszenżyta i tworzenie alternatywnych systemów cms.

Celem pracy było wytworzenie i zbadanie męskiej płodności mieszańców F₁ oraz wczesnych pokoleń z krzyżowań wypierających, pochodzących z krzyżowania linii w cytoplazmach *T. timopheevi*, *Pampa*, *Ae. sharonensis*, *Ae. ventricosa* i *Ae. ovata* z liniami, rodami i odmianami pszenżyta.

MATERIAŁ I METODY

W latach 2008–2012, w Stacji Doświadczalnej Prusy Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, wytworzono i oceniono pod względem męskiej płodności 4 grupy mieszańców pszenżyta ozimego: 16 mieszańców F₁, pochodzących z krzyżowania 8 męskosterylnych linii z cytoplazmą *T. timopheevi* z 2 odmianami (tab. 1), 36 mieszańców F₁, otrzymanych z krzyżowania 4 męskosterylnych linii, każda z inną cytoplazmą (*T. timopheevi*, *Pampa*, *Ae. sharonensis* i *Ae. ventricosa*) z 9 odmianami (tab. 2), 21 mieszańców (pokolenia F₁–BC₄) siedmiu linii w cytoplazmie *T. timopheevi*, *Pampa* i *Ae. sharonensis* (tab. 3) oraz 55 mieszańców (pokolenia F₁–BC₃) pochodzących z krzyżowania męskosterylnej linii z cytoplazmą *Ae. ovata* z różnymi odmianami, rodami i liniami DH pszenżyta (tab. 4). Wyjściowe linie do krzyżowań, posiadające cytoplazmę *T. timopheevi*, *Ae. ventricosa*, i *Ae. sharonensis* wytworzono w czasie wcześniejszych badań (Spiss i Góral 1994, Góral i Spiss 2000, Warzecha i Góral 2009). Linie pszenżyta ozimego z cytoplazmą *Pampa* wytworzono poprzez krzyżowania wypierające linii pszenżyta jarego z tą cytoplazmą, udostępnionych z kolekcji IHAR w Radzikowie, z rodami i odmianami, a linię męskosterylną pszenżyta z cytoplazmą *Ae. ovata* otrzymano od dr Nalepy z USA.

Wszystkie mieszańce (po 10–20 roślin) wysiano w rozstawie 40 × 20 cm oraz oceniono wizualnie męską płodność w skali pięciostopniowej (5 — męskopłodne, 1 — męskosterylne) w czasie kwitnienia roślin oraz na podstawie osadzenia ziaren w izolowanych kłosach, według metodyki opisanej przez Góral (2002). Indeks restoracji obliczono według Geigera i Morgensterna (1975): $N + 0,5 P$, gdzie N oznacza procent roślin męskopłodnych, a P — procent roślin pośrednich, ocenionych w skali pięciostopniowej jako 2, 3 i 4.

WYNIKI I DYSKUSJA

Mieszańce F_1 , pochodzące z krzyżowania linii męskosterylnych z cytoplazmą *T. timopheevi* z dwiema odmianami charakteryzowały się indeksem restoracji od 23,9% do 100% (dane nie pokazane). Liczba ziaren zawiązanych w kłosach izolowanych przed kwitnieniem wynosiła odpowiednio od 0,5 do 64,0 ziaren na kłos (tab. 1) i była zgodna ze stopniem przywrócenia męskiej płodności, mierzonej indeksem restoracji. Średnio, mieszańce z odmianą Moderato zawiązywały trzy razy mniej ziaren w kłosie w porównaniu do mieszańców z odmianą Grenado, które charakteryzowały się pełnym przywróceniem męskiej płodności. Liczba ziaren w izolowanych kłosach u mieszańców z odmianą Moderato różniła się istotnie w zależności od genotypu linii matecznej. Najmniejsza była u mieszańców z mateczną linią Salvo 15 i CHD 1 (tab. 1). Odmiana Moderato nie ma kompletu genów kasujących męską sterylność. Podobnie, jak sygnalizowano we wcześniejszych badaniach (Góral i in. 2006, 2007), stwierdzono istotną interakcję genotyp linii matecznej × genotyp linii ojcowskiej w fenotypowej ekspresji przywrócenia męskiej płodności u mieszańców F_1 . Interakcja ta utrudnia selekcję uniwersalnych genotypów restorujących w systemie *cms-T. timopheevi*.

Tabela 1

**Liczba ziaren z kłosa u mieszańców F_1 w systemie *cms-T. timopheevi*
Number of kernels per ear in F_1 hybrids with *T. timopheevi* cytoplasm**

Linia mateczna Female line (a)	Odmiana ojcowska Male parent (b)		Średnia Mean	NRI (a) ^(0,05) LSD (a) ^(0,05)
	Moderato	Grenado		
Salvo 15, BC16	4,2	37,3	20,8	
19, BC12	20,6	36,9	28,7	
Purdy 5, BC9	19,7	37,6	28,7	
Malno 111, BC4	25,5	47,5	36,5	
Grado 2, BC17	21,3	55,0	38,2	8,19
SZD 1, BC5	18,4	57,0	37,7	
CHD 1, BC3	0,5	53,0	26,8	
DED 1, BC3	8,8	64,0	36,4	
Średnia, Mean	14,9	48,5	31,7	
NRI (b) ^(0,05)	4,10		NRI (a×b) ^(0,05)	11,58
LSD (b) ^(0,05)			LSD (a×b) ^(0,05)	

Wszystkie mieszańce F_1 odmian z liniami w cytoplazmie *T. timopheevi* i *Ae. sharonensis* i prawie wszystkie w cytoplazmie *Pampa* były w pełni męskopłodne (tab. 2).

W cytoplazmie *Ae. ventricosa* mieszańce F₁ miały zróżnicowany indeks restoracji, wynoszący 30–100%. Większość potomstw w tej cytoplazmie była niejednorodna. Męska płodność mieszańców zależała od odmiany ojcowskiej. Różny poziom męskiej płodności w badanych cytoplazmach wskazuje na występowanie współdziałania rodzaju cytoplazmy z genotypem odmiany ojcowskiej w fenotypowej ekspresji męskiej płodności.

Tabela 2

Indeks restoracji (%) mieszańców F₁, otrzymanych z krzyżowania 4 linii w różnych cytoplazmach z 9 odmianami
Restoration index (%) of F₁ hybrids obtained from crossing four lines having various cytoplasm with nine cultivars

Odmiana Cultivar	Cytoplazma / Linia Cytoplasm / Line			
	<i>T. timopheevi</i> (Salvo 15, BC ₁₉)	<i>Pampa</i> (Salvo 15, BC ₃)	<i>Ae. sharonensis</i> (Zorro 1, BC ₃)	<i>Ae. ventricosa</i> (Salvo 15, BC ₃)
Atletico	100,0	60,0	100,0	100,0
Bereniko	100,0	100,0	100,0	55,0
Elpaso	100,0	95,0	100,0	80,0
Fredro	100,0	100,0	100,0	90,0
Gringo	100,0	100,0	100,0	80,0
Leontino	100,0	100,0	100,0	30,0
Pizarro	95,0	100,0	100,0	95,0
Remiko	100,0	100,0	95,0	50,0
Trismart	100,0	100,0	100,0	80,0

Mieszańce F₁ i mieszańce wczesnych pokoleń z krzyżowań wypierających charakteryzowały się zróżnicowaną męską płodnością. Indeks restoracji wynosił od 0 do 100%, w zależności od rodzaju cytoplazmy i linii ojcowskiej (tab. 3).

Tabela 3

Indeks restoracji (%) mieszańców F₁ i BC₁–BC₄ w różnych cytoplazmach
Restoration index (%) of F₁ and BC₁–BC₄ hybrids with various cytoplasm

Linia ojcowska Male parent	Cytoplazma Cytoplasm		
	<i>T. timopheevi</i>	<i>Pampa</i>	<i>Ae. sharonensis</i>
DAD 1	100,0 (BC ₄)	100,0 (BC ₃)	100,0 (BC ₃)
Presto 1	40,0 (BC ₃)	0,0 (BC ₃)	85,0 (BC ₃)
Salvo 15	0,0 (BC ₄)	0,0 (BC ₃)	25,0 (BC ₃)
Baltiko 1	45,0 (BC ₁)	0,0 (BC ₃)	100,0 (F ₁)
SZD 1	0,0 (BC ₄)	5,0 (BC ₃)	100,0 (F ₁)
Kitaro 1	45,0 (F ₁)	0,0 (BC ₃)	95,0 (F ₁)
Zorro 1	100,0 (F ₁)	0,0 (F ₁)	0,0 (BC ₃)

Pięć mieszańców, spośród siedmiu badanych, było w pełni męskosterylnych w żytniej cytoplazmie *Pampa*. Jeden mieszańiec był w pełni męskopłodny w każdej z trzech badanych cytoplazm, dwa inne charakteryzowały się męską sterylnością w dwóch cytoplazmach i częściową lub całkowitą męską płodnością w trzeciej. Pozostałe wykazywały różny stopień restoracji i nie były jednorodne, ale indeks restoracji odzwierciedlał zmienność pomiędzy roślinami mieszańca. Mały indeks restoracji

charakteryzował mieszańce, w obrębie których poszczególne rośliny zawiązywały 0 lub pojedyncze ziarna w wyniku samozapylenia, a duży — mieszańce w pełni męskopłodne lub o nieco, w stosunku do nich, zmniejszonej męskiej płodności. Otrzymany nowy materiał hodowlany umożliwia wytworzenie odrębnych od cms-*T. timopheevi* systemów cytoplazmatyczno-genowej męskiej sterylności z udziałem cytoplazm *Ae. sharonensis* i *Pampa*, ponieważ dla tych cytoplazm można znaleźć inne niż dla systemu cms-*T. timopheevi* genotypy, utrzymujące i kasujące męską sterylność. Wniosek ten jest zgodny z wynikami badań Nalepy (2003) i Łapińskiego (2005).

Wszystkie z 39 badanych mieszańców F₁, 10 mieszańców BC₁, 3 BC₂ i 3 BC₃, otrzymanych z krzyżowania męskosterylnej linii (4272) z cytoplazmą *Ae. ovata* z różnymi odmianami, rodami i liniami DH pszenżyta (tab. 4) były męskosterylne. Męska sterylność utrzymywała się w pokoleniach z krzyżowań wypierających. Wśród badanych polskich odmian i materiałów hodowlanych nie znaleziono genotypów restorujących dla cytoplazmy *Ae. ovata*.

Tabela 4

Formy ojcowskie użyte do krzyżowań z męskosterylną linią (4272) w cytoplazmie *T. ovata*
Male parents used for crossing with male sterile lines (4272) with *T. ovata* cytoplasm

Pokolenie Generation	Forma ojcowska Male parent
F ₁	Janko, Krakowiak, Grenado, Kitaro, Kazo, Moderato, Grenado, Baltiko, Zorro, DAD 97, DAD 113, DAD 334, DAD 337, DAD 526, DAD 597, DAD 622, DAD 668, DAD 681, DAD 749, DAD 474, DED 110, DED 130, DED 607, LAD 490, LAD 2779, CHD 187, SZD 416, SZD 643, DH S×T1, DH S×T2, DH S×L1, DH S×L2, Salvo 15/1, Salvo 15/2, Malno 53/3, Malno 111/4, Purdy 5/3, Grado 2, 19
BC ₁	Kitaro, Moderato, Zorro, DAD 97, DAD 113, DAD 474, DED 130, DH S×T1, Salvo 15/1, Malno 111/4
BC ₂	DAD 474, Malno 111/4, Salvo 15/1
BC ₃	DAD 474, Malno 111/4, Salvo 15/1

WNIOSKI

1. System cms-*T. timopheevi* cechuje interakcja linia męskosterylna × genotyp ojcowski pod względem przywrócenia męskiej płodności u mieszańców F₁.
2. Męska płodność mieszańców F₁ i mieszańców wczesnych pokoleń z krzyżowań wypierających z cytoplazmą *Pampa*, *Ae. sharonensis* i *Ae. ventricosa* zależała od rodzaju cytoplazmy i linii ojcowskiej.
3. Wśród badanych polskich odmian i materiałów hodowlanych nie znaleziono genotypów restorujących dla cytoplazmy *Ae. ovata*.

LITERATURA

- Ammar K., Crossa J., Pfeiffer W. H. 2006. Developing a hybrid seed production system and evaluation of heterosis levels in hybrids from CIMMYT's spring triticale germplasm. Abstracts of 6th Int. Triticale Symp. Stellenbosch, South Africa, 3–7 September 2006: 27 — 28.
- Geiger H. H., Morgenstern K. 1975. Angewandt-genetische Studien zur cytoplasmatischen Pollensterilität bei Winterroggen. Theor. Appl. Genet. 46: 269 — 276.

- Góral H. 2002. Ocena męskiej płodności mieszańców F_1 pszenżyta ozimego z cytoplazmą *Triticum timopheevi*. Folia Univ. Agr. Stetin., Agricultura 228 (91): 17 — 22.
- Góral H., Spiss L. 2000. Wpływ cytoplazmy na cechy rolnicze pszenżyta ozimego (*X Triticosecale* Wittm.). Folia Univ. Agric. Stetin. 206 Agricultura 82: 67 — 72.
- Góral H., Spiss L. 2005. Hodowla dopełniaczy i restorerów dla systemu *cms-T.timopheevi* u pszenżyta jarego. Biul. IHAR 236: 99 — 104.
- Góral H., Warzecha T., Stojałowski S., Pojmaj M., Kurlito D., Trąbka A., Spiss L. 2006. Stability of male sterility and fertility restoration in the *cms-T.timopheevi* system in triticale. Folia Univ. Agric. Stetin. 247, Agricultura 100: 55 — 62.
- Góral H., Pojmaj M. S., Pojmaj R. 2007. Frekwencja genotypów dopełniających i restorujących dla systemu *cms T.timopheevi* u pszenżyta ozimego. Biul. IHAR 244: 155 — 160.
- Łapiński B. 2005. Próba zastosowania żytniej cytoplazmy typu Pampa w hodowli heterozyjnej pszenżyta. Biul. IHAR 236: 115 — 123.
- Nalepa S. 2003. Perspektywy hodowli pszenżyta w Resource Seeds Inc. w USA. Biul. IHAR 230: 143 — 146.
- Spiss L., Góral H. 1994. Hodowla form męskosterylnych i przywracających płodność u pszenżyta. Zesz. Nauk. AR w Szczecinie, ser. Rol. 162 (58): 243 — 246.
- Warzecha T., Góral H., 2009. Otrzymywanie mieszańców z krzyżowań zwrotnych heksaploidalnej pszenicy z cytoplazmą *Aegilops sharonensis* z pszenżytem. W: Naganowska B., Kachlicki P., Krajewski P. (red.): Genetyka i genomika w doskonaleniu roślin uprawnych. Instytut Genetyki Roślin PAN w Poznaniu: 305 — 311.